

เพราะไม่มีการสร้างโครงสร้าง กระบวนการทำงานไว้รองรับ พจนานโยบายรัฐประกาศปีบ คนทำงานไม่มี ทำไม่เป็น เงินและไม่ถึงชาวบ้าน

สำหรับลักษณะการทำงาน ภาคีย เห็นร่วมกันว่า ให้เป็นการทำงานที่ยับไปแบบคู่ใจกันก่อนแบบนี้คืออีกสักครึ่งปีหรือหนึ่ง แล้วชักชวนเพื่อนเข้ามา เพราะตอนนี้ เพื่อนอีกหลายส่วนยังไม่กล้าเข้ามาหรือไม่มีโอกาสเข้ามา คว้ามั่นแน่วแน่มการพัฒนากิจกรรมร่วมกันไปได้จริง ค่อยยับให้เกิดโครงสร้างที่ชัดเจน ตอนนี้ขอให้ทางคณะทรัพยากรฯ (คุณประสิทธิ์) และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (คุณเอกชัย) ช่วยเป็นกองเลขาฯ ไปก่อน และให้มีการกำหนดควิสัยทัศน์ ยกร่างเป็นยุทธศาสตร์และแผนการทำงานของภาคีย ขึ้นมา โดยร่วมกันในหลักการว่า ให้เป็นการทำงานโดยอิสระ ทุกคนมีสิทธิที่จะเดินเข้ามา แต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้นว่าจะทำอะไรในระยะต่อไป และกองเลขาฯ จะทำหน้าที่ส่งไปยังหน่วยงาน เพื่อเชิญเข้ามาร่วมพัฒนากระบวนการของภาคีย อย่างเป็นทางการ โดยอาจจะใช้ชื่อ "ภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน ภาคใต้" ในการทำงานไปก่อน

นอกจากนี้ หากมองกระบวนการทำงานเป็น action research ดังนั้นน่าจะมีกระบวนการติดตามประเมินด้วยว่า เมื่อเกิดเวทีแล้วไปก่อผลอะไรต่อเนื่อง เช่น อาจมีการไปสอบถามเพิ่มเติม หรือดูว่าในเวทีที่ไปจัด ได้อะไร มีอะไรเกิดขึ้น แล้วเอามาแลกเปลี่ยนกัน และจะทำให้เกิดความต่อเนื่องได้อย่างไร

(๒) สำหรับเรื่องแหล่งทุนที่จะใช้ทำงาน คาดว่าไม่น่าจะมีปัญหา เพราะถ้าพื้นที่ไหนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย และมีความชัดเจนในยุทธศาสตร์การทำงาน แหล่งทุนมักจะให้การสนับสนุน มากกว่าให้อย่างกระจัดกระจาย ซึ่งโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม (คุณทรงพล เจตนาวณิชย) จะช่วยประสานแหล่งทุนลงมาพูดคุยได้ เช่น ในมิติเรื่องสุขภาพกับเกษตรยั่งยืน อาจประสานกับทาง สสส. หรือถ้าเรื่องไหนเกี่ยวข้องกับทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก็อาจประสานกับทาง สวทช. เป็นต้น แต่ทุกวันนี้การจัดการของพื้นที่อย่างเป็นระบบ เป็นกลไกที่จะต่อกับแหล่งทุน อาจจะขาดไป ดังนั้น ถ้าภาคีย เข้ามาช่วยจัดการตรงนี้ ก็จะทำให้แหล่งทุนทำงานได้ง่ายขึ้นและสามารถจะหนุนเสริมให้ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นได้ดีขึ้น ซึ่งแหล่งทุนตอนนี้มีหลายแห่ง นอกเหนือจากหน่วยงานที่กล่าวมาแล้ว สภาวิจัย ก็อาจจะเป็นแหล่งทุนอีกแหล่งหนึ่งด้วย

(๓) การสื่อสารภายในภาคีย

- การจัดระบบการสื่อสารกันเอง ระหว่างบุคคลในเครือข่าย
- การจัดระบบสื่อสาร เรื่องข้อมูล ข่าวสารส่วนกลาง ในส่วนของภาพกว้างที่เป็นข้อมูลเชิงนโยบาย กระแส ที่จะเอื้อกับการทำงานของภาคีย

๔. จังหวะก้าวการทำงาน

กิจกรรมที่เป็นความร่วมมือ/ภารกิจของภาคีย ที่จะคิด-ทำต่อไป

- จัดทำเอกสารสรุปสถานการณ์และองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้
- การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ → เบื้องต้นจัดเวทีแลกเปลี่ยน เพื่อดูว่า ใคร ทำอะไร อยู่ที่ไหน ทั้งบนอินเทอร์เน็ตและที่เป็นฐาน off line แล้วช่วยกันคิดค้นกระบวนการทำงานต่อในส่วนนี้ (มีคณะทำงาน)
- การจัดเวทีมหกรรมวิชาการชาวบ้าน → ประเด็นคือ มีหน่วยงานที่หนุนชาวบ้านทำวิจัยเรื่องเกษตรมากมาย ดังนั้น น่าจะมีการจัดงานมหกรรมชาวบ้านทำวิจัยขึ้นสักครั้ง หลังจากเดือนสิงหาคมไปแล้ว ซึ่งถึงเวลานั้นงานของทางโครงการนำร่องฯ งานของวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็มีพื้นที่เสร็จไปแล้ว ซึ่งน่ามีเวทีเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนกัน
- การเชิญชวน/ ประสานให้ภาคีระดับภาคอื่นๆ มาร่วมกันทำงาน เช่น พอช., สวทช., สภา.ภาค จะเชื่อมต่อและเอื้อประโยชน์กันอย่างไรได้บ้าง โดยมองจากฐานงานของแต่ละฝ่าย อย่างไรก็ดีประโยชน์ของการทำงานร่วมกัน
- งานสื่อสารภายในภาคีย เอง → ทำในลักษณะเอกสารสรุปง่ายๆ ใช้ในเวที ส่วนเอกสารรายละเอียดอาจจะส่งให้ภายหลัง (ทีมคุณกักราบจะช่วยเรื่องนี้)

- เวทีสัญจรในครั้งต่อไป มีประเด็นที่ตั้งไว้ที่น่าจะนำเข้ามาแลกเปลี่ยน ได้แก่
 - โครงการวิจัยของ สกว.ภาค (วิจัยเพื่อท้องถิ่น) ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืน
 - โครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องของทาง มอ.

• ความร่วมมือเชิงระบบของหน่วยงานที่เป็นภาคีฯ

- ระดับหน่วยงาน → ขอความร่วมมือเป็นภาคีฯ ร่วมอย่างเป็นทางการ และหน่วยงาน ผู้แทนไปติดต่อว่า จะมีแผนการดำเนินงานในการประสานความร่วมมืออย่างไร หรือจะกำหนดเป็นนโยบาย แผนงานของหน่วยงานที่จะทำงานเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนต่อไป
- ระดับผู้ปฏิบัติงาน → ร่วมเป็นคณะทำงานในกิจกรรมเรื่องต่างๆ ที่จะมีขึ้น เช่น เรื่องระบบข้อมูลสารสนเทศ การจัดทำเอกสารสรุปสถานการณ์และองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนภาคใต้ (year book) เป็นต้น

จังหวัดก้าว

- ๑๓ พ.ค.๕๕ คณะทำงานนัดคุยหารือเรื่องการยกร่างแผนงานของภาคีฯ ที่คณะทรัพยากรฯ มอ. หาดใหญ่
- ช่วยกันยกร่างเรื่องวิสัยทัศน์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ แผนการทำงาน กระบวนการทำงานของภาคีฯ และให้ภาคีฯ ช่วยต่อเติมในการประชุมคราวหลัง หรือเวียนไป
 - คณะทำงานยกร่างฯ ประกอบด้วย ผู้แทนคณะทรัพยากรฯ (รองคณบดีฝ่ายวิจัย และรองคณบดีฝ่ายบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี) คุณประสิทธิ์, คุณเอกชัย, คุณทรงพล, อ.นิพนธ์, คุณสมบูรณ์, ผู้แทนจากกรมวิชาการเกษตร (คุณสุรพล รับไปประสาน ว่าจะเป็นใคร)
- ปลาย พ.ค. ๕๕ Workshop เรื่องระบบสารสนเทศของชาวบ้าน โดยทีมคุณกำราบ (เชิญหน่วยงานในภาคีฯ ที่สนใจ เช่น สกย. เข้าร่วม)
- มิถุนายน เวทีครั้งที่ ๕ (โครงการนำร่องฯ)
- หลังเวที คณะทำงานคุยต่อเพื่อเตรียมงานเวทีครั้งที่ ๖
- สิงหาคม งานเวทีเกษตรยั่งยืนภาคใต้ โดย คณะทรัพยากรฯ + เวทีภาคีฯ ครั้งที่ ๖

ปิดท้าย

รองคณบดีฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ คณะทรัพยากรฯ กล่าวปิดการประชุมโดยสรุปว่า ทางคณะทรัพยากรฯ ยินดีให้ความร่วมมือและสนับสนุนเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจของมหาวิทยาลัยที่ปัจจุบันกำหนดให้เน้นงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน และบูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อช่วยพัฒนามาตรฐานการดำรงชีวิตของชุมชนและแก้ไขปัญหาชุมชน และให้ชาวบ้านในท้องถิ่นใช้ทรัพยากรอย่างมีธรรมาภิบาลและยั่งยืน ทางคณะทรัพยากรฯ ขณะนี้ยังมีรองคณบดีฝ่ายบริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยี คือ อ.สมยศ พุ่มพัว ที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการนำผลงานวิจัยไปใช้ และปัจจุบันทางคณะฯ กำลังรวบรวมข้อมูลงานวิจัยของคณะฯ ทั้งหมด (ตั้งแต่ปี ๕๑) ก็จะต้องหาเรื่องไหนที่เกี่ยวข้องกับเวทีเกษตรยั่งยืน เพื่อว่าจะใช้ประโยชน์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนได้อย่างไร หรืออาจจะต้องทำวิจัยเพิ่มเติม โดยเฉพาะกับชุมชนรอบมหาวิทยาลัยและในภาคใต้ ซึ่งจะจัดกลุ่มหัวข้อวิจัย จัดลำดับความสำคัญ และดูว่าจะใช้งบประมาณจากส่วนไหนสนับสนุนให้เกิดการทำงานวิจัยที่เป็นประโยชน์กับชุมชน เช่น ดูว่าถ้างานใดไปสนับสนุนชุมชน และโจทย์กำหนดมาจากชาวบ้าน อาจจะให้ความสำคัญก่อน เป็นต้น

ผู้เข้าร่วมประชุม

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน/สังกัด	โทรศัพท์/โทรสาร	อีเมล
1.	อาจารย์ประวิทย์ ไคว้ฉะ	คณะทรัพยากรธรรมชาติ มอ.หาดใหญ่	๐๗๔-๒๔๒-๓๐๐	
2.	ว่าที่ ร.ต.ประสิทธิ์ บัวงาม	ฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มอ.หาดใหญ่	๐๗๔-๒๔๔-๔๒๒	
3.	อาจารย์ปิยะ กิจถาวร	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง, มอ.ปัตตานี	๐๗๓-๓๓๔-๔๔๔	Piya@bunqa.pn.psu.ac.th
4.	นายสมบูรณ์ อภิบาลกิจ	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง สกว.ภาค	๐๔-๔๔๐-๗๓๒๔	Somboon@chaiyo.com
5.	นส.ศุวคณิศา กานบ	หน่วยวิจัยท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง	๐๔-๔๔๔-๔๔๗๓	
6.	นายสุพล จันทรเรือง	สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ ๔	๐๗๔-๔๔๔-๔๐๔-๖	
7.	นายบรรเทา จันทรพุ่ม	สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ ๔	๐๗๔-๔๔๔-๔๐๔-๖, ๐๔-๗๓๔-๐๗๔๔	
8.	นายกำราบ พานทอง	สถาบันคานศิธรรม, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้	๐๔-๗๓๔-๐๗๔๔	
9.	นายเอกชัย อิศระทะ	โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย/ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้	๐๔-๔๔๗-๓๒๔๗	
10.	นส.นฤมล ขาวนวล	กองประสานงานกลางฯ ลุ่มน้ำภาคใต้	๐๔-๔๔๔๓๓๔๔, ๐๗๔-๒๓๐-๖๔๔	Srbnet@hatyai.inet.co.th
11.	นางชโลม เกตุจินดา	กลุ่มผู้บริโภคเข้มแข็งสงขลา	๐๗๔-๒๓๔-๔๔๔	Cic_songkhla@hotmail.com
12.	นายปัญญา หลิมศิริวงษ์	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๒ ๐๔-๖๔๔๔-๗๐๐	
13.	นายจิตติศักดิ์ สุขขำ	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๔ ๐๔-๔๔๗-๖๔๒๖	
14.	นายสุนทร ชนินทรสงขลา	สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง จ.สงขลา เขต ๑	๐๗๔-๒๔๐-๗๐๔	Csunthorn@hotmail.com
15.	นายธนากร โทมณี	สถานีทดลองยางดริ้ง ม.5 ต.สุโสี อ.ปะเหลียน จ.ตรัง 92180	๐๗๔-๒๔๔-๐๐๐	
16.	นายจิรวิทย์ จำปา	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔	
17.	ผศ.พิทยา อ่ำพนพารัตน์	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔ ๔๔๔, ๐๗๔-๔๒๐-๖๔๔ (บ้าน)	
18.	ผศ.นิพนธ์ ใจปลื้ม	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช	๐๗๔-๔๔๔-๔๔๔ ตป ๔๔๔, ๐๗-๗๔๔-๔๔๒๐	Niponrit@hotmail.com
19.	นางอุดมศรี ศิริลักษณ์พร	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภาคใต้	๐๗๔-๖๔๔-๔๔๐ ๐๔-๔๔๖-๔๒๓๐	upittaya@hotmail.com
20.	นายวิริยะ แต้แก้ว	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภาคใต้	๐๗๔-๖๔๔-๔๔๐	
21.	นายทรงพล เจตนาวณิชย์	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.	๐๒-๖๒๔-๔๐๔๒	rdcnet@oxinfo.co.th
22.	นส.อาภรณ์ จันทรสมวงศ์	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.	๐๒-๖๒๔-๔๐๔๒, ๐๔-๖๔๐-๔๖๖๔	

ภาคผนวก

งานสืบเนื่องของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

งานเวทีสัญจร ครั้งที่ ๓ หลังจากคุยไป มืงานที่สืบเนื่องในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม โดยทางวิทยาเขตตั้งบไว้ จากงานสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ได้แยกเป็น ๓ โครงการย่อย เพื่อไปให้ถึงกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายที่จะเข้าไปทำงานช่วงต่อไปได้ เป็นงานเสวนา ๓ โครงการย่อย

ครั้งแรกไปทำกับเกษตรกรในอำเภอชะอวด เน้นเรื่องการทำมาหากินของเขา คือพรควนเคร็ง และงานจักสานกระจูด ซึ่งได้ข้อมูลพื้นฐานค่อนข้างมาก ซึ่งจะสรุปทำเป็นเอกสารอีกครั้ง เรื่องสองคือเรื่องทรัพยากรสัตว์น้ำและอาชีพประมงน้ำจืดในอำเภอชะอวด ซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปากพนัง และในชะอวดมีพรใหญ่คือ พรควนเคร็ง ซึ่งเป็นพรที่ต่อกับทะเลน้อยที่พัทลุง ฉะนั้นตรงนี้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา และทรัพยากรสัตว์น้ำหลายอย่าง และเป็นแหล่งพืชธรรมชาติอย่างกระจูด มีเกษตรกรที่อยู่ขอบๆ พรทำมาหากินด้วยอาชีพประมงใน ๒ ลักษณะ คือ เข้าไปจับสัตว์น้ำในพรนั้น ซึ่งทำได้ทั้งฤดูฝนและแล้ง (ทำเป็นบ่อล่อปลา) มีเกษตรกรหลายรายมีอาชีพประมงในลักษณะนี้ทั้งปี นอกจากนี้ก็เริ่มมีการส่งเสริมของกรมประมง กรมส่งเสริมสหกรณ์ที่ส่งเสริมการขุดท้องร่องเพื่อจะทำเรื่องเกษตรผสมผสาน ของกรมประมงก็ทำเป็นบ่อสาธิตเกษตรกรจึงมีการเลี้ยงปลาน้ำจืดมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วในเขตนี้อย่างมีกุ้งก้ามกราม ซึ่งที่ชะอวดนับว่ามีชื่อเสียง แต่ปัจจุบันลดลงมาก อาชีพประมงของชะอวดจึงเป็นอีกอาชีพที่น่าสนใจ จากที่ได้ลงไปดูกับอาจารย์ด้านประมง เกษตรกรยังไม่ค่อยมีความรู้มากนักในเรื่องพื้นฐานอาชีพของเขา อย่างการเลี้ยงปลา เช่น น้ำในบ่อปลาขุ่น ไม่รู้จะแก้ปัญหาอย่างไร นอกจากนี้บางกลุ่มเริ่มใช้อาหารที่มีในธรรมชาติ เช่น สาหร่ายน้ำจืด ปลายข้าว นามาผสมเองใส่บ่อปลา แทนการใช้อาหารสำเร็จรูป พบว่ามีการเลี้ยงปลาที่หลากหลาย เลยเป็นจุดที่น่าสนใจ ที่จะทำโครงการนี้ต่อไป

การเสวนาครั้งที่ ๒ ไปทำที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นเขตที่ต่อเนื่องกับอำเภอชะอวด และส่วนหนึ่งของอำเภอเชียรใหญ่ที่อยู่ตอนบนของพรควนเคร็ง เขตนี้พูดสองเรื่อง คือการทำเกษตรผสมผสาน มีส่วนราชการไปสนับสนุนให้เปลี่ยนจากการทำมาหากินเกษตรผสมผสาน มีการขุดท้องร่อง โดยการเอาดินข้างบนมาไว้ข้างล่าง เอาดินล่างขึ้นบน จะเห็นว่า กว่าจะปรับดินให้ใช้ประโยชน์ได้ ใช้เวลานานมาก และดินล่างเป็นดินกรดหรือดินทรายจากการสะสมของตะกอนทะเลมาก่อน ขนาดของท้องร่อง คันบ่อ ยังต้องพัฒนา อีกทั้งส่วนที่สำเร็จและล้มเหลว แต่ชาวบ้านบอกว่าดีกว่าทำนา แต่ช่วงหลังที่มีการทำเกษตรผสมผสานแล้ว นาข้าวที่ทำได้ราคาดี เกษตรกรก็หันไปทำนาในส่วนที่ยังมีอยู่ ทำให้ละทิ้งส่วนของพื้นที่ยกท้องที่ที่หาสวนผักหรือไม้ผล ซึ่งเกษตรกรไม่เคยชิน ไม่มีความรู้ จึงคิดว่าเป็นงานส่วนหนึ่งที่จะต้องเข้าไปทำ

ในส่วนของเกษตรผสมผสาน พบว่ามีเกษตรกรในตำบลสวนหลวง ซึ่งมีดินเป็นดินเปรี้ยวไม่สามารถปลูกพืชอะไรได้ ปรากฏว่าชาวบ้านมีการปลูกมะกอกน้ำ เป็นกลุ่มใหญ่อยู่กลุ่มหนึ่ง รวมทั้งบัวบกซึ่งทำรายได้ค่อนข้างสูงมากปีหนึ่งๆ เป็นแสนบาท/ครัวเรือน ทุกวันนี้มีการปลูกกันมากขึ้น ซึ่งต้องไปดูเรื่องราคาและตลาดว่า ทำอย่างไรจะพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป เพราะที่เป็นอยู่ชาวบ้านขายเป็นบัวบกสด สำหรับการประมงในเขตนี้อย่างทำกันน้อย เพราะอยู่ส่วนบนของพร แต่ชาวบ้านบอกว่า ปัญหาหลักอันหนึ่งคือ มีการทำถนนปิดกั้นส่วนของพรตอนล่างและตอนบน ทำให้ปลาที่เคลื่อนย้ายตามธรรมชาติลดน้อยลง และทางน้ำไหลที่ถนน พอถึงหน้าฝนชาวบ้านก็ไปจับกันหมดเลย แทนที่ปลาจะว่ายขึ้นไปได้ กับปัญหาเรื่องการทำลายป่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน

เวทีทั้งสองครั้งนี้อาจารย์วิจัยวิทยเข้าไป เพราะว่ายอยู่ในขอบเขตของพื้นที่พร ซึ่งคิดว่าในปี ๕๕-๕๗ จะมีแผนเข้าไปพัฒนา ส่งเสริมในเรื่องตรงนี้

ครั้งที่ ๓ ไปทำที่อำเภอนบพิตำ ซึ่งมีเครือข่ายของเกษตรธรรมชาติอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว และพบว่าการพัฒนาการเกษตรที่อำเภอท่าศาลา ซึ่งใกล้ๆ กับอำเภอนบพิตำอยู่อีกหลายเรื่อง แต่ครั้งที่ ๓ มีปัญหาเรื่องการติดต่อสื่อสารกับ

เกษตรกร และเกษตรกรส่วนใหญ่ติดภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตรในเรื่องการอบรมฟื้นฟูเกษตรกรหลังพักชำระหนี้ จึงได้เกษตรกรเป้าหมายน้อย ได้เฉพาะในกลุ่มเกษตรกรทางเลือกเป็นส่วนใหญ่ แต่เราก็พบว่าในกลุ่มเกษตรกรทางเลือก เขาก็แยกเป็นกลุ่มย่อยๆ หลายกลุ่ม ที่น่าสนใจคือ กลุ่มสมุนไพรมะเขือเทศ มีการปลูกกลางแจ้ง ซึ่งเป็นพืชในกลุ่มกลางแจ้งหรือกลางแจ้ง เรามีการปลูกพืชพวกนี้อยู่มากในพื้นที่ และกำลังพัฒนาเป็นพืชปลูกที่ชัดเจน และมีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะสุกรพื้นเมือง และปลา ซึ่งยังมีการพัฒนาได้ไม่มาก

อาจารย์จิรวิทย์มองว่า ในส่วนนี้จะทำสรุปออกมา ซึ่งสามารถเอามาผนวกรวมกับการจัดเสวนา ก็จะได้ข้อมูลในเรื่องของพืชสมุนไพร พืชพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มเติมได้ และในช่วงวันที่ ๔-๕ กรกฎาคม อาจารย์จิรวิทย์จะทำเรื่องสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจ ซึ่งต่อเนื่องจากการเสวนาสัจพจน์ครั้งที่ผ่านมา โดยการเอากลุ่มเกษตรกรในเครือข่ายเข้าไปพบปะพูดคุยกัน

ประเด็นที่อาจารย์จิรวิทย์ทิ้งท้ายไว้ก็คือ เวลาเมื่อเสวนา ทำให้เห็นปัญหาช่องว่างทางวิชาการ คือน่าจะมีนักวิชาการลงไปช่วยแก้ไขของชาวบ้าน

(ร่าง)

กรอบทฤษฎีวิจัยและพัฒนา เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

หลักการและเหตุผล

กระแสความสนใจใน "เกษตรกรรมยั่งยืน" ของฝ่ายต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ผู้บริโภค หน่วยงานรัฐ ธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในปัจจุบันได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ การไม่เชื่อมั่นต่อระบบเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเคมีของเกษตรกร ที่ทำให้ต้องประสบปัญหามาตลอด ทั้งปัญหานี้สิน ปัญหาด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรและสารเคมีปนเปื้อนในอาหารมาสู่ผู้บริโภค ขณะเดียวกันกระแสผู้บริโภคก็มีความตื่นตัวขึ้นมาก ที่ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากกระแสภายนอกประเทศ ซึ่งมุ่งเน้นแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน กระแสเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้เห็นว่า ความต้องการอาหารอินทรีย์ในตลาดต่างประเทศมีแนวโน้มสูงขึ้น ประกอบกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ การที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับผลกระทบจากข้อตกลงว่าด้วยเรื่องการค้าของต่างประเทศ ที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตสินค้าเกษตรในแนวทางเดิมที่ใช้สารเคมี ก็ยังเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดความสนใจในเรื่องนี้กันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความสนใจดังกล่าวอาจมองได้ว่าเป็นเพียงกระแส แต่ไม่ได้เกิดจากการตระหนักและการมีจิตสำนึกที่ต้องการจะแก้ไขปัญหของเกษตรกร ผู้บริโภค เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของประเทศอย่างแท้จริง โดยเป็นที่ยอมรับว่า กระแสของเกษตรกรรมยั่งยืน ยังเป็นเพียงกระแสเล็กๆ ที่พยายามเสนอตัวขึ้นมาเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับสังคมไทย ซึ่งต้องอาศัยการทำงานและการพิสูจน์ตัวตนอยู่พอสมควร ขณะที่ก็ต้องเผชิญกับเกษตรเคมีซึ่งเป็นกระแสหลักอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า นโยบายของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน ยังไม่เป็นที่รูปธรรมชัดเจน การนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรยังมีอยู่ต่อเนื่อง งบประมาณที่ลงไปสนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืนยังน้อยมาก แม้ภาครัฐจะพยายามนำเสนอแนวทางต่างๆ ในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริม แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่สำคัญ ยังไม่มีการสนับสนุนการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง กระทั่งแม้แต่แนวคิด นิยามความหมาย หลักการก็ยังเข้าใจไม่ตรงกัน อีกทั้งความสนใจและการขยายตัวก็อยู่ในวงไม่กว้างขวางนัก นอกจากนี้ยังเกิดคำถามจากสังคมหรือข้อสงสัยจากนักวิชาการที่ส่งเสริมการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากมาย เช่น ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรยั่งยืน หรือความเป็นไปได้ที่เกษตรกรทั่วไปจะนำวิธีการไปปรับใช้ เป็นต้น ซึ่งประเด็นต่างๆ ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาในหลายๆ ระดับ ตั้งแต่ระดับฐานคิด ปัญหาเชิงเทคนิค/รูปแบบ ปัญหาเรื่องกระบวนการจัดการ ไปจนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างนโยบาย เป็นต้น นอกจากนี้หากพิจารณาในระดับพื้นที่ก็จะพบว่า ปัญหาของเกษตรกรรมยั่งยืนในแต่ละภูมิภาคหรือพื้นที่อาจแตกต่างกัน การที่กระบวนการวิจัยจะเข้าไปหนุนเสริมหรือทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะลุกขึ้นมาดูแลปัญหาของท้องถิ่นเอง ยังมีนัยยะต่อการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่นับเป็นทุนทางสังคมของประเทศเราอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม บนฐานคิดที่ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนจะเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรได้ โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยแล้ว เกษตรกรรมยั่งยืนก็ควรจะเป็นเส้นทางหนึ่งที่ได้รับการส่งเสริมขึ้นมามากมายจริงจริง ที่สำคัญ นโยบายของเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นทิศทางไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่มาไกลกว่าการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แต่เชื่อมโยงกับเรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ/ระบบนิเวศ เศรษฐกิจชุมชน หรือปัญหานี้สินของเกษตรกร การจัดปรับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ที่เห็นได้ชัดคือ ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค หรืออื่นๆ และยังเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับแนวโน้มกระแสของสังคมโลก ที่เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม และกระแสความตื่นตัวของผู้บริโภค ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดตลาด หรือการผลิตของเกษตรกรนั่นเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีสิ่งท้าทายต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่พอสมควร

ดังนั้นเพื่อให้เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นรูปธรรมหรือวิถีปฏิบัติที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นขบวนการ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการวิจัยและพัฒนาเรื่องนี้อย่างจริงจัง ตลอดจนต้องอาศัยการประสานเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร นักวิชาการ นักวิจัย นักส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน ผู้บริโภค ข้าราชการที่สังกัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ได้แก่ กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงศึกษาฯ กระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ภาคีหรือผู้

มีส่วนได้เสีย (stakeholder) เหล่านี้ ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือทำให้เกษตรกรรมยั่งยืน กลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมไทยให้เกิดความ “ยั่งยืน” เป็นเป็นการปรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค และคนกับธรรมชาติอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประมวลโจทย์การวิจัยและพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ควรดำเนินการ
2. เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การสนับสนุนงานวิจัยและพัฒนา (ลำดับความสำคัญ) เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบการวิจัยและพัฒนา

1. แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
2. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
3. เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก
4. การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
5. การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกรรมกับเกษตรกรรมยั่งยืน
6. องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป
7. การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
8. การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบที่ 1 แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: แนวทางในการจัดอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชน สังคม ประเทศ

โจทย์:

- การศึกษาปัจจัยในเชิงโครงสร้างที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น กฎหมาย และทิศทางการพัฒนาสังคมของระบบโลก นโยบายภาครัฐ
- ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรยั่งยืน และผลกระทบต่อ GDP ของประเทศ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาติ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการลดค่าใช้จ่ายภาครัฐ
- ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรรมยั่งยืนกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาค

กรอบที่ 2 กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: ฐานคิดและการปรับตัวของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อให้เกิดการยอมรับแนวคิดและขยายผล รวมทั้งการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

โจทย์:

- การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการยอมรับและขยายผลเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร
- รูปแบบ/ แนวทางการสนับสนุนให้เกิดกลุ่ม (node) ที่เป็นแม่แบบเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจน หลากหลาย และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

* (ร่าง) กรอบโจทย์การวิจัยและพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ เป็นเพียงตัวอย่างประเด็นที่รวบรวมขึ้นจากเวทีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

- จะเชื่อมโยงการทำงานระหว่างนักวิชาการ และเกษตรกรอย่างไร ให้เกิดการทดลองทำวิจัยและปฏิบัติการร่วมกันในการพัฒนาความรู้/ เทคนิคด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้เกิดความชัดเจน สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล เช่น เรื่องสารชีวภาพ
- โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ (อาทิ บริบททางสังคม-ชุมชน สถานภาพของเกษตรกร ภาวะหนี้สิน ศักยภาพชุมชน เป็นต้น)

กรอบที่ 3 เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก

งานคิด : การเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องเป็นเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนทุกระดับ

โจทย์ :

- การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่างๆ
- จะทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนจากพื้นที่/ ชุมชน และโยงเนื้อหาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนได้อย่างไร (หลักสูตรท้องถิ่น)
- จะจัดกระบวนการเรียนรู้นอกโรงเรียนอย่างไรให้เกษตรกรมีความเข้าใจในระบบนิเวศ และสามารถทำการเกษตร ปลอดภัยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบที่ 4 การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

งานคิด : การพัฒนาและการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

โจทย์ :

-

กรอบที่ 5 การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกรกับเกษตรกรรมยั่งยืน

งานคิด : ทำอย่างไรให้เกิดการพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกร ให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมในการยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร/ สถาบันเกษตรกร

โจทย์ :

- การรวบรวมองค์ความรู้และการจัดระบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน (กระบวนการเรียนรู้สู่เกษตรกรยั่งยืน)
- การศึกษารูปแบบกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาสถาบันเกษตรกรในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนระดับชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม
- กระบวนการบริหารทรัพยากรของรัฐในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
- การพัฒนากลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน (เช่น การทำงานแบบมีส่วนร่วม การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาผู้นำ การเชื่อมโยงเครือข่าย)

กรอบที่ 6 องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป

งานคิด : การพัฒนาเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ยึดปรัชญา/ แนวคิดของเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น ไม่ผูกขาด ช่วยลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกร

โจทย์ :

- การประมวล รวบรวมข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน และทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
- จะมีแนวทางในการพัฒนาเทคโนโลยีที่พึ่งตนเอง และเหมาะสมกับพื้นที่ วัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างไร

- จะมีแนวทางในการพัฒนากระบวนการทำงานระดับเครือข่าย ที่สามารถเชื่อมโยงเทคโนโลยีของกลุ่มต่างๆ ได้อย่างไร เช่น ขบวนการเมล็ดพันธุ์เกษตรกรอินทรีย์
- การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อทดแทนการใช้เคมีเกษตรกร
 - * ปุ๋ยชีวภาพที่มาจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นหรือของเหลือใช้
 - * การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ เช่น การใช้สมุนไพร
- การสำรวจและรวบรวมพันธุ์กรรมท้องถิ่น
- การผสมพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช-สัตว์พื้นบ้าน

กรอบที่ 7 การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : จะมีรูปแบบการจัดการอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืน โดยมองความเชื่อมโยงระหว่างคนกับฐานทรัพยากร และพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โจทย์ :

- การประมวลองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับระบบเกษตรบนที่สูง และการจัดการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด การเรียนรู้ของเกษตรกร-ชุมชน เช่น ระบบไร่หมุนเวียนจะปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
- ปัญหาการขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตต้นน้ำ หรือการทำแปลงเพาะปลูกขนาดใหญ่ (เช่น กรณีสวนส้มในภาคเหนือ) กับปัญหาสภาพแวดล้อม
- การบำรุงดินโดยชีววิธี
- การส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับภูมินิเวศ/ ลุ่มน้ำ (รูปแบบการใช้ที่ดินที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรภายใต้ระบบเกษตรรูปแบบต่างๆ)

กรอบที่ 8 การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : ทำอย่างไรจะเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภคให้เข้มแข็งและหนุนช่วยกัน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มเกษตรกรและผู้บริโภคในการจัดการผลผลิตเกษตรยั่งยืน โดยมีเป้าหมายคือ ความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมืองและสิ่งแวดล้อม

โจทย์ :

- รูปแบบและระบบการส่งเสริมที่จะช่วยสร้างกระแสผู้บริโภคที่สอดคล้องกับปรัชญาและระบบการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืน
 - * ข้อจำกัด ปัญหา และความต้องการของผู้บริโภค (ข้อมูลผู้บริโภค)
- รูปแบบของตลาด/ ช่องทางการตลาดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (การตลาดทางเลือก) ที่จะช่วยลดต้นทุนการจัดการตลาด
- ข้อจำกัดและปัจจัยเอื้อของเกษตรกรในการเข้าสู่ระบบมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน/ เกษตรอินทรีย์

พื้นที่ดำเนินโครงการของโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ภาคใต้

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 – สุราษฎร์ธานี (สวพ.7)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด คือ ประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, ระนอง, สุราษฎร์ธานี, พังงา, ภูเก็ต, กระบี่ และนครศรีธรรมราช

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
กลุ่มเกษตรกร ท่าอุแท	ด.ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยการปลูกไม้ผลต่างระดับ + พืชสมุนไพร + ผักพื้นเมือง + สัตว์เลี้ยงพื้นบ้าน 2. โครงการทดลองปลูกผักปลอดสารพิษ + การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้วัสดุเศษเหลือจากฟาร์ม 4. โครงการฝึกอบรมและทัศนศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเขาถ่าน	ด.เขาถ่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการสาธิตการทำเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่เกษตรยั่งยืน 2. โครงการปลูกข้าวอินทรีย์ 3. โครงการทดสอบสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ (ใช้กับไม้ผล) 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านยาง	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. วิจัยและพัฒนารูปแบบของระบบเกษตรผสมผสานที่นำไปสู่เกษตรยั่งยืน โดยการผสมผสานการปลูกผัก + ไม้ผล + สัตว์เลี้ยง 2. ทดสอบสาธิตการปลูกไม้ผลหลายชนิดร่วมกับระบบยางพารา 3. สาธิตการทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ไม้เรียง	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบและคุณสมบัติของระบบการเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม ที่นำไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน 2. ทดสอบสาธิตการปลูกผักปลอดสารพิษ 3. การทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะทวด	ด.เกาะทวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	1. ทดสอบสาธิตระบบเกษตรผสมผสานในหลายรูปแบบ เพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน 2. โครงการศึกษารูปแบบการผลิตข้าวแบบครบวงจร 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรมเสริมสร้างศักยภาพให้กับองค์กรชุมชน
ปี 2544		
กลุ่มเกษตรกร ท่าอุแท	ด. ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาการปลูกไม้ผลผสมผสานที่มีเรือนยอดต่างระดับ (ลองกอง + มังคุด + สละ + ลิ้นจี่) ร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (ไก่ + ปลา + หมู) 2. ศึกษาการเพาะเห็ดร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ (เห็ดฟาง, นางฟ้า, หูหนู) 3. ศึกษาการปลูกผักโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพ + ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 5. ฝึกอบรม-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด 6. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง

กลุ่มเกษตรกร ตำบลเขาด่าน	ด.เขาด่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่มียางพาราเป็นหลัก ร่วมกับการปลูกข้าว ไม้ผล + เป็ด + ปลา 2. ศึกษาการเพาะเห็ดจากทะลายปาล์มน้ำมัน ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ศึกษาการทำปุ๋ยหมัก และน้ำสกัดชีวภาพ 4. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน (IPM) ในนาข้าว 5. ฝึกอบรม-การเพาะเห็ด 6. ศึกษาดูงาน-การปลูกพืชร่วมนา 7. การเลี้ยงสัตว์ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านยาง	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาเปรียบเทียบการปลูกพืชแบบผสมผสาน 2. ศึกษาการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาทดสอบการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 4. ฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง 5. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง
กลุ่มเกษตรกร ไม้เรียง	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสาน โดยมีไม้ผล + ผักพื้นเมือง + ไก่ + เป็ด 2. ศึกษารูปแบบการปลูกไม้ผลร่วมกับการเลี้ยงปลาแบบบ่อดอย 3. ศึกษาการปลูกไม้ผลบนคันดิน + ปลา (เสริมแปลงเดิม) 4. ศึกษาการปลูกไม้ผล + การเพาะเห็ด + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา 5. ศึกษาสวนสมรม + ผักพื้นบ้าน + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา (เสริมแปลงเดิม + ใหม่) 6. ศึกษาการปลูกไม้ผลร่วมผักพื้นเมือง + การเลี้ยงเป็ด 7. ศึกษาการปลูกไม้ผล + ผักพื้นบ้าน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะหวด	ด.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม 1.1 ศึกษาการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นบนร่องสวน ในสภาพพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม 1.2 ทดสอบการปลูกผักโดยลดการใช้สารเคมี 1.3 ศึกษาการเลี้ยงปลาในร่องสวน / บ่อในสวนผลไม้ 1.4 ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน / นกกระทา 1.5 ศึกษาการเพาะเห็ด 2. ศึกษาการทำและใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว, ผัก และไม้ผล 3. ศึกษาเวลาปลูก วิธีการปลูก และการใส่ปุ๋ยที่เหมาะสมสำหรับข้าวในพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วม 4. ศึกษาดูงาน-การดูงานปลูกผัก, ไม้ผล, ข้าว.- การแปรรูปผลผลิต 5. ศึกษาอบรม-การเพาะเห็ด, การเพาะพันธุ์

ปี 2545

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรท่าอุแท (กลุ่มเดิม)	ด. ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเขาด่าน (กลุ่มเดิม)	ด.เขาด่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลบ้านยาง (กลุ่มเดิม)	ด.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรไม้เรียง (กลุ่มเดิม)	ด.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะหวด (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 –สงขลา (สวพ.8)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ สงขลา, พัทลุง, ตรัง, สตูล, ปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าหิน	ต. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. การพัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ในระบบเกษตรยั่งยืน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพด้านปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมัก
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะใหญ่	ต.เกาะใหญ่ อ.กระเสสินธุ์ จ.สงขลา	1. พัฒนาระบบการปลูกพืชดั้งเดิมให้เหมาะกับท้องถิ่น 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการเลี้ยงเปิดไข่ในระบบเกษตรยั่งยืนเพื่อเสริมรายได้ โดยใช้วัสดุท้องถิ่น
กลุ่มเกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษาการปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา 2. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน 3. การปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา
กลุ่มเกษตรกร ตำบลสะพานไม้ แก่น	ต.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการทำปุ๋ยหมัก โดยการใช้วัสดุท้องถิ่นเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิตผักร่วมระบบกับพืชไร่ 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกผักพื้นบ้านร่วมระบบที่เหมาะสมกับพันธุ์พืชหลายชนิด 4. ฝึกอบรมการปลูกพืชแบบผสมผสาน + การทำปุ๋ยหมัก
กลุ่มเกษตรกร นาหว้า	ต.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจแบบผสมผสาน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตหญ้าเลี้ยงสัตว์ร่วมระบบอย่างยั่งยืน 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการเลี้ยงโคขุนโดยการใช้วัสดุท้องถิ่น 4. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการเลี้ยงปลาแบบปล่อย
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลำปำ	ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการสร้างบ่อหมัก เพื่อใช้วัสดุท้องถิ่นเพิ่มคุณค่าอาหารของโคนมในฤดูน้ำท่วม 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการสร้างบ่อหมัก
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลิบง	ต.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชคลุมดินในระบบการผลิตเกษตรยั่งยืน ร่วมระบบสวนยางพารา 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการดูแลรักษาสวนยาง
กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ต.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิต โดยเน้นรักษาสมดุลธรรมชาติ + การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม 3. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการผลิตข้าวอินทรีย์
ปี 2544		
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าหิน	ต. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. ศึกษากระบวนการผสมผสานร่วมกับการเลี้ยงสุกรพอพันธุ์แม่พันธุ์และการเลี้ยงเปิด 2. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลเกาะใหญ่	ต.เกาะใหญ่ อ.กระเสสินธุ์ จ.สงขลา	1. ศึกษาการแปรรูปผลผลิตข้าวซ้อมมือ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในสวนยาง 3. จัดฝึกอบรม 4. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน

กลุ่มเกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ด.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษากระบวนการเกษตรผสมผสานที่มีไม้ผลต่างระดับ ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 2. ศึกษาการจัดทำตลาดสีเขียว 3. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลสะพานไม้ แก่น	ด.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการผลิตสารสกัดชีวภาพเพื่อป้องกันกำจัดศัตรูพืช 2. ฝึกอบรม 3. ศึกษาดูงาน 4. ประชุมสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร นาหว้า	ด.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการพัฒนาระบบเกษตรผสมผสานร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่และปลาในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาการทำน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการเลี้ยงโคขุนโดยใช้วัสดุท้องถิ่น 5. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลำปำ	ด.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพเพื่อ เพิ่มคุณภาพอาหารหมัก 2. ศึกษาการทำบ่อหมักเพื่อเพิ่มคุณภาพอาหารหมักสำหรับโคขุน 3. ประชุมคณะกรรมการปรับปรุงผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลิบง	ด.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. ศึกษากระบวนการเกษตรผสมผสานโดยมียางพาราเป็นหลักร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ
กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ด.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. ศึกษาการผลิตข้าวอินทรีย์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการป้องกันกำจัดปูและหนูในนาข้าวโดยวิธีกล 3. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูข้าวโดยชีววิธี 4. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ตำบลท่าแค	ด.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการทำถังจางในการถนอมอาหารเพื่อเพิ่มคุณภาพสำหรับโคขุน 2. พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ประชุมคณะกรรมการสรุปผลการดำเนินงาน

ปี 2545

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าหิน (กลุ่มเดิม)	ด. ท่าหิน อ.สติงพระ จ.สงขลา	ข้าว + IPM
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะใหญ่ (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลทุ่งนุ้ย (กลุ่มเดิม)	ด.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	ไม้ผล + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลสะพานไม้แก่น (กลุ่มเดิม)	ด.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรนาหว้า (กลุ่มเดิม)	ด.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	ยาง + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลลำปำ (กลุ่มเดิม)	ด.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรตำบลลิบง (กลุ่มเดิม)	ด.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	พืชต่างระดับ
กลุ่มเกษตรกรตำบลแม่ลาน (กลุ่มเดิม)	ด.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	การผลิตข้าวอินทรีย์
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าแค (กลุ่มใหม่)	ด.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	ปศุสัตว์

นโยบายเกษตรไทยกับความยั่งยืนของการพัฒนา

ศ.เสน่ห์ จามริก ได้เสนอข้อวิพากษ์เพื่อให้เกิดมุมมองในมิติใหม่ๆ ไม่เพียงเฉพาะด้านการเกษตร และการมองไปสู่ทิศทางในอนาคต วิชาความรู้ด้านการเกษตรที่มีอยู่ในสังคมไทยไม่ได้สูญเปล่า มีการศึกษาวิจัยด้านวิชาการอยู่แล้วมากมาย แต่ปัญหาของบ้านเมืองไทยในปัจจุบัน เกิดจากกระบวนการที่จำกัด เป็นการ “ติดกับ” อยู่ในความคิด ความรู้ และเทคโนโลยี อ.เสน่ห์ เสนอให้ “ล้างโปรแกรมคอมพิวเตอร์” ที่มีอยู่ เพื่อวางเป้าหมายไปสู่อนาคต ปัญหาของสังคมไทยอยู่ที่การจำกัดกรอบทางความคิด ยกตัวอย่างจากเอกสารที่เราประชุมกัน ก็มีหลายค่าที่สะท้อนวิธีคิดแบบเดิมๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่งออกและดึงดูดเงินตราต่างประเทศ ความจริงแล้วการส่งออกได้ทำลายสังคมไทยในด้านต่างๆ อย่างลึกซึ้ง มีการเสนอว่า การส่งออกนารายได้มาสู่ประเทศถึง 80 % แต่ไม่มีการตั้งคำถามว่า ผลกระทบของการส่งออกต่อสังคมไทยเป็นอย่างไร สร้างความสูญเสียต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง นี่คือการตัวอย่างของความฉ้อฉลของเศรษฐศาสตร์แนวนีโอคลาสสิก ควรจะต้องตั้งคำถามกับวลีต่างๆ ที่เรานิยมใช้กันอยู่ทั่วไป แม้แต่เทคโนโลยี การตลาดแบบข้อตกลง การค้าเสรี ก็ควรตั้งคำถามใหม่ หรือนิยามความหมายของคำเหล่านี้ใหม่ ว่าเป็นสิ่งพึงปรารถนาสำหรับคนส่วนใหญ่หรือไม่ นำไปสู่การพึ่งตัวเองหรือไม่ หรือเป็นการผูกขาดอำนาจเฉพาะกลุ่มผลประโยชน์ และเราควรประกาศอิสรภาพอย่างไร นักเศรษฐศาสตร์ใหญ่ๆ ล้วนแต่เป็นผู้แสวงผลประโยชน์จากแนวคิดกระแสหลักและข้อเสนอของคนทั้งสิ้น มีการจำกัดขอบเขตคำนิยาม “นโยบายเกษตร” ว่าเป็น การพาณิชย์ การผลิต การค้าระหว่างประเทศ ควรจะล้างแนวคิดดังกล่าว เพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่

นโยบายเกษตรที่พึงปรารถนา ไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยีต่างประเทศ การค้าระหว่างประเทศ แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยปัจจุบัน เกษตรกรรายย่อยของไทยมีชีวิตผูกพันกับปัจจัยสำคัญๆ อันได้แก่ หนึ่ง วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันครอบครัวและชุมชน สอง ฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก ซึ่งเป็นศักยภาพสำคัญที่จะทำให้ไทยเกษตรพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมและการสร้างเมือง โดยที่ภาคเกษตรมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับภาคอุตสาหกรรม สาม เกษตรกรรายย่อยของไทยมีความผูกพันกับภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารและยา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนั้น จะต้องมุ่งเน้นที่เทคโนโลยีซึ่งสัมพันธ์กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากประสบการณ์การร่วมทำวิจัยกับนักวิชาการต่างประเทศ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า เราจำเป็นต้องเรียนรู้จากฐานของตัวเองเสียก่อน แล้วใช้ความรู้พื้นฐานนี้เป็นตัวคัดสรรเทคโนโลยีจากภายนอกที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคม ที่ผ่านมา ธุรกิจอุตสาหกรรมของไทยเติบโตจากระบบอุปถัมภ์มาโดยตลอด เริ่มจากระบบอุปถัมภ์ในระบบทหารและราชการ ต่อมาก็พึ่งต่างชาติ ทั้งทุน เทคโนโลยี ไม่เคยสร้างต้นทุนสังคมให้แก่สังคมไทย เราจึงไม่เคยมีเทคโนโลยีที่พึ่งตนเองได้เลย สังคมไทยมีแต่พ่อค้าที่ซื้อถูกขายแพง แต่ขาดนักธุรกิจที่มีความคิดในเชิงประดิษฐ์คิดค้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยจึงได้อ่อนแอและเสื่อมสลายไปมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้า เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาอย่างจริงจัง

ที่มา : จากรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ “การประชุมระดมความคิดเห็นต่อนโยบายเกษตร” วันที่ 29-30 มกราคม 2544 ณ โรงแรมมารวย การ์เด็น กรุงเทพฯ จัดโดย รศ.ดร.สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นสรุปเนื้อหาจากปาฐกถาในชื่อเดียวกัน โดย ศ.เสน่ห์ จามริก

ระบบเกษตรไทยอยู่ภายในบริบทของกระแสเศรษฐกิจการเมืองของโลก ดังนั้นการพูดถึงนโยบายเกษตรจึงต้องพิจารณาบริบทของโลกด้วย การจัดระเบียบโลกใหม่ (new world order) ซึ่งประกอบด้วยสถาบันใหญ่ๆ ที่เป็นของประเทศมหาอำนาจ ทั้ง IMF ธนาคารโลก สร้างแรงกดดันอย่างสูงต่อสังคมไทย ซึ่งระบุไว้ในรัฐธรรมนูญใหม่ว่า ประเทศไทยจะต้องอยู่ภายในระบบเศรษฐกิจเสรี ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นความต่อเนื่องจากระบบการค้าอาณานิคม

ลัทธิอุตสาหกรรมนิยมเน้นว่า คนเป็นหน่วยในการผลิต ซึ่งจะต้องมีการลงทุน โดยลดต้นทุนให้ต่ำสุด ซึ่งเป็นการเบียดเบียนผู้ใช้แรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติเป็นหน่วยวัตถุดิบสำหรับการผลิต จึงต้องกดราคาให้ต่ำสุด แต่สำหรับเกษตรกรรายย่อยแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่วัตถุดิบ แนวคิดดังกล่าวควรจะเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดแบบอุตสาหกรรมนิยม แนวคิดนี้ควรจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับสังคมไทยในอนาคต ทรัพยากรธรรมชาติในเขตร้อนเป็นทรัพยากรจำนวน 7 % ของโลก มีคุณค่ามหาศาลสำหรับการพัฒนาอาหารและยาของสังคมโลก จึงควรจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญในการช่วงชิงเวทีการค้าระดับโลกในหลายทศวรรษข้างหน้า เราจะต้องฉายภาพอนาคตโดยสะท้อนศักยภาพของสังคมไทย และมีความตระหนักว่า เทคโนโลยีชีวภาพจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการครอบงำของมหาอำนาจ หลังจากที่ได้ครอบงำระบบทุนของประเทศไทยแล้วในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น เราจะต้องฟื้นฟูทุนทางสังคมเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างเร่งด่วน

เมื่อเราได้ “ล้างโปรแกรม” หรือลบกระบวนการทัศน์แบบเดิมออกไปแล้ว ก็จะได้พัฒนาแนวคิดไปสู่อนาคต โดยใช้กระบวนการทัศน์ใหม่ ที่ไม่ได้ยึดถือว่า จะต้องส่งเสริมให้อุตสาหกรรมนำหน้าเกษตรกรรม ที่ผ่านมา อุตสาหกรรมไทยเป็นการพึ่งพิงต่างชาติโดยสิ้นเชิง กระแสนโยบายในปัจจุบันควรจะมีแนวโน้มที่แนวคิดใหม่นี้ คือส่งเสริมเกษตรกรรมซึ่งสามารถพัฒนาเพื่อนำไปสู่อุตสาหกรรมที่พึ่งตนเองได้ โดยจะต้องคัดสรรให้เหมาะสมสอดคล้องกับเทคโนโลยีที่เราสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะอาหารและยา

ในขณะที่เราพูดถึง SME กันมากนั้น เราพูดถึงการประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีต้นทุนไม่เกิน 20 ล้าน ซึ่งก็คือ มุ่งเน้นที่การส่งออก แต่ความจริงแล้ว SME ควรจะเป็นการผลิตที่กระจายพื้นที่ให้สอดคล้องกับทักษะสมัยใหม่ ดังนั้นเมืองกับชนบทจะไม่เป็นปฏิปักษ์กัน เหมือนกับแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา

นโยบายเกษตรควรจะมีผลในระยะยาว มิใช่การส่งเสริมให้เร่งผลิตเพื่อส่งออกให้มากที่สุด หรือนโยบาย “แตกส่วน” เราจะต้องเน้นให้นโยบายเกษตรไทยเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมในแบบฉบับของเราเอง คือสามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องสร้างพันธมิตรระหว่างเกษตรกรรายย่อยกับชนชั้นกลาง ในช่วงเวลาที่ชนชั้นกลางกำลังผิดหวังกับสภาพเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ควรจะสร้างความร่วมมือดังกล่าว โดยให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชนชั้นกลาง ซึ่งมีความรู้และทักษะด้านธุรกิจและเทคโนโลยีอยู่มากแล้ว

การวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งสร้างแรงกดดันต่อเกษตรกรไทย เราจะต้องยอมรับความล้มเหลวและความอ่อนแอของฐานทรัพยากรในชนบทไทย แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้พยายามฟื้นฟูฐานทรัพยากรในชุมชนชนบทไทยอย่างแท้จริงในช่วงเวลาที่ผ่าน แต่ก็ยังทำได้จำกัด จะต้องกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมให้ฟื้นฟูฐานทรัพยากรเหล่านี้อย่างจริงจังและเป็นระบบ มีการจัดระบบเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนเพื่อสร้างศูนย์กลางการเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ โดยสถาบันวิชาการจะต้องริเริ่มการเชื่อมโยงดังกล่าว มีการเสวนาร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับปราชญ์ชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ กระบวนการฟื้นฟูนี้จะต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะมาก

ขั้นตอนในการดำเนินการควรจะเป็นอย่างไร:

ในเบื้องต้น จะต้องผลักดันให้เกิดการฟื้นฟู ดิน กับน้ำ ซึ่งเสื่อมโทรมไปมากเนื่องจากนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก แต่การจัดสรรเงินงบประมาณนี้จะต้องกำหนดแผนและเป้าหมายอย่างละเอียด รอบคอบ เพราะจากบทเรียนที่ผ่านมา การมุ่งเทเงินลงไปชุมชนได้ทำลายผู้นำและชุมชนด้วยเช่นกัน

ลำดับต่อมาคือ การสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่ฝืดเคือง ซึ่งจะทำให้เกิดการสร้างงานที่หลากหลายในชุมชน มีการแสวงหาวัตถุดิบและภูมิปัญญาภายในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในด้านต่างๆ เช่น งานช่าง อาหาร และยา

ขั้นที่สาม จะต้องพิจารณาว่า การศึกษาในท้องถิ่นควรจะเป็นอย่างไร จึงสอดคล้องกับเงื่อนไขสองข้อแรก การปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงจะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

ขั้นที่สี่ เมื่อแต่ละชุมชนมีความพร้อมและการเรียนรู้ในด้านเศรษฐกิจสังคมแล้ว จะต้องส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชน เนื่องจากแต่ละชุมชนไม่อาจจะดำรงอยู่เพียงลำพังได้ แต่จำเป็นต้องพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ดังนั้นนโยบายเกษตรควรจะเน้นความเป็นองค์กรรวม และการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน และเกษตรกรรมในภาคต่างๆ

เกษตรยั่งยืนระดับรากหญ้ากับเครือข่ายธุรกิจชุมชน^{*}

ประยงค์ รณรงค์

ผมเป็นชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ และเป็นโอกาสที่จะได้นำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยน
แบ่งปันกับนักวิชาการ ถือเป็นการผสมผสานประสบการณ์กับวิชาการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์มาก

ปัญหาอุปสรรคอันหนึ่งที่ทำให้ไม่บรรลุผลในการทำให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีนั้น เพราะว่าชาวบ้านไม่ค่อยได้มี
ส่วนร่วม แต่มักจะถูกกำหนดให้ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ความสำเร็จจะเกิดได้หากเปิดโอกาสให้
เกษตรกรได้แสดงออก

เกษตรยั่งยืนไม่ได้หมายถึง การปลูกต้นไม้ที่อยู่ได้นาน आयुยืน แต่ควรพิจารณาที่เกษตรกร เพราะตัวชี้วัด
ความยั่งยืนที่สำคัญคือ “การพึ่งพาตนเองของเกษตรกร” คือ เกษตรกรต้องสามารถกำหนด วางแผน ควบคุมปัจจัย
ต่างๆ ให้ได้มากที่สุด ตลอดกระบวนการผลิต คือ ตั้งแต่วางแผนการผลิตไปจนถึงการตลาดได้ นั่นแหละที่ยั่งยืน

จุดเริ่มต้นคือ “เกษตรกรจะต้องรู้จักตัวเอง”

หากย้อนไปคูศัต คอนที่ยังไม่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เกษตรกรจะอยู่ได้มากกว่า
สามารถพึ่งตนเองได้มากกว่า หนี้สินก็น้อย ทำการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคของตนเอง อยู่สบาย มีเวลารว่าง
มาก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ มาจากภายนอก มุ่งเน้นการพัฒนาให้ทันสมัย เน้นการผลิตเพื่อการค้า และเน้นการ
ใช้เงินมาจับจ่ายซื้อสินค้า เพราะแผนดังกล่าว จึงพัฒนามาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก ส่งผลให้เกิดการทำลาย
ทรัพยากร ผลิตให้ได้มากเพื่อเงิน เมื่อได้เงินจึงนำไปจับจ่ายซื้อสินค้า ซึ่งเขาเอามาขาย เรานำเข้าสินค้าของเขาเข้า
มา ดังนั้น เราจึงผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของคนอื่น มากกว่าตอบสนองความต้องการของตนเอง เมื่อเป็น
เช่นนี้ความยั่งยืนจึงไม่เกิด

การจะเข้าใจตนเอง เราจะต้องเข้าใจชุมชนของเรา ต้องรู้ให้ได้ว่า ชุมชนเรามีความรู้อะไร มีผู้รู้อะไร มี
ทรัพยากรอะไร หากเข้าใจได้ก็จะทำให้เราสามารถกำหนดตัวเราได้ว่า จะผลิตอะไร อะไรจะเป็นประโยชน์ อะไรทำ
แล้วจะเกิดผลกระทบ เมื่อรู้เช่นนี้เราก็สามารถกำหนดตัวเราเองเพื่อพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้

ขอเสนอว่า “แผนชุมชน” เป็นเครื่องมือที่ดีของชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ เพราะ
เป็นแผนที่ชาวบ้านกำหนดทิศทางว่า ชาวบ้านควรทำและไม่ควรทำอะไรบ้าง แผนชุมชนประกอบด้วย ข้อมูลของ
ชุมชนที่สามารถอธิบายสถานการณ์ของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น เรื่องรายได้-รายจ่าย ซึ่งบางครั้งเรามองข้าม แต่
กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ทำให้เรารู้ว่าอะไรจำเป็น อะไรไม่จำเป็น ทำให้รู้ว่า เราควรทำอะไร ควร
ผลิตอะไร เรื่องการผลิตนั้น เราก็พบอีกว่า สุดท้ายก็ไปติดปัญหาอยู่ที่ตลาด

แต่แผนชุมชนบอกให้เราคิดใหม่ คือ ให้เราทำเรื่องใกล้ตัวให้มากที่สุด หากเราหาเงินได้แต่ต้องไปใช้จ่าย
ซื้อสิ่งต่างๆ จากภายนอก ทำให้เงินไหลออก ดังนั้นจึงควรมองตลาดใกล้ตัว หรือเอาตัวเรา เอาชุมชนเราเป็นตลาด
เราก็จะผลิตให้ตรงกับความต้องการของตลาด แผนชุมชนยังช่วยให้เรามองเห็นตลาด ทั้งยังช่วยให้เราค้นพบว่า

^{*} บรรยายพิเศษในการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง ประสบการณ์และบทเรียนด้านเกษตรยั่งยืนสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในช่วงแผนฯ 9
(2545-2549) จากรายงานการประชุมที่จัดทำโดย กองแผนงานและวิชาการ ร่วมกับ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และสำนักวิจัยและพัฒนาการ
เกษตรเขตที่ 1-8 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ชุมชนต้องขเงินออกไปซื้อสินค้าจากภายนอก เช่น คนทำสวนยางไม่มีนาข้าว แผนแม่บทบอกให้เราสร้างโรงสี คนก็หัวเราะว่า ไม่มีนาข้าว จะเอาโรงสีมาทำอะไร ตอบว่า โรงสีมีไว้สีข้าว ไม่ใช่เอาไว้โถนา

ข้าวที่พวกเรากินกันอยู่ เป็นข้าวหอมมะลิ กิโลกรัมละ 22 บาท แต่ชาวนาขายข้าวเปลือกได้ กิโลกรัมละ 4-5 บาท หากเราซื้อข้าวเปลือกมา 1,000 กิโลกรัม จะได้ข้าวสารประมาณ 650 กิโลกรัม ต้นทุนการสีประมาณ กิโลกรัมละ 10 บาท อย่างนี้เราสามารถซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา ซึ่งกำลังมีปัญหาการตลาด แล้วนำมาสีขายกันในท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นว่า เราไม่ต้องทำการตลาดอะไรเลย ตลาดอยู่ในมือเราอยู่แล้ว การทำอย่างนี้ทำให้เราประหยัดเงินได้มากมาย เป็นการลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนด้วย ซึ่งกระบวนการทำแผนชุมชน ช่วยให้เราได้ทราบสถานการณ์เหล่านี้ เช่น ทราบว่าตำบลไม้เรียง บริโภคไข่ไก่ปีละ 800,000 ฟอง แต่ไม่มีใครเลี้ยงไก่ไข่เลย ไข่มาจากภายนอกหมด ซึ่งให้เราเห็นว่า เราพึ่งภายนอกทั้งหมด

ความไม่ยั่งยืนในเรื่องการเกษตรอีกประการหนึ่ง คือการที่เรามุ่งมองแต่ตลาดโลกเป็นหลัก เช่น การทำสวนยาง เรามุ่งแต่จะเอาออกไปขายตลาดโลก เราจึงปลูกแต่ยาง พืชอย่างอื่นที่ขึ้นในสวนยาง เราเรียกว่า “วัชพืช” เราตัดทำลายจนหมด ฆ่าจนหมด แต่เมื่อศึกษาดีๆ พบว่า วัชพืชในสวนยางเหล่านี้มีคุณค่า มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีมูลค่า หากจัดการดีๆ เราจะมีรายได้มากกว่ายางเสียอีก นี่เป็นตัวอย่างของการพยายามพึ่งตนเอง ใช้สิ่งที่เรามีอยู่ ใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

เรื่องการสร้างรายได้ก็อีกอย่างหนึ่ง ทุกวันนี้เรามองกันเรื่องรายได้ แต่ไม่ค่อยมองเรื่องต้นทุน และไม่ค่อยมองส่วนเหลือ หากเปรียบเทียบการทำเกษตรที่มีรายได้ปีละ 100,000 บาท แต่ต้นทุนอาจจะ 120,000 บาท หรือ 90,000 บาท อย่างนี้ก็เหลือน้อย สู้มีรายได้ 50,000 บาท แต่ต้นทุนแค่ 20,000 บาท อย่างนี้เหลือมากกว่า ไม่ต้องเป็นหนี้ อันนี้ชี้ให้เห็นว่า เราต้องเน้นการสร้างความรู้ พัฒนาระบบการจัดการ และเน้นการใช้ต้นทุนในชุมชนเป็นพื้นฐาน

ประมวลข้อเสนอเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน ดังนี้

- 1) เน้นคนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาคนให้มีคุณภาพ เพื่อไปค้นหาต้นทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนทางสังคม ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกให้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตน
- 2) ในการทำสงครามกับความยากจน หรือยาเสพติด หรือในทุกๆ เรื่อง เราต้องแก้ปัญหาที่ต้นตอ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสองอย่างคือ หนึ่ง ความยากจน ชันแค้น ไม่มีทางออก และสองคือ ผู้มีอำนาจ มีอำนาจมากเกินไป
- 3) การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ทั้งปัญหาครอบครัวและปัญหาของชุมชน ปัจจุบันองค์กรชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากร และผลผลิตระหว่างกันได้มากขึ้น เช่น ชาวบ้านภาคใต้ ภาคอีสานและเหนือ ได้ประสานความร่วมมือกัน มีการซื้อข้าวโพดจากจังหวัดน่านไปทำอาหารสัตว์ที่นครศรีธรรมราช และส่งปลาป่นจากนครศรีธรรมราชไปทำอาหารสัตว์ที่จังหวัดน่าน การทำดังนี้เป็นการทำการตลาดที่ลดการพึ่งพาพ่อค้า
- 4) ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านทำกิจกรรมหลายอย่าง โดยเฉพาะเรื่องการค้าขาย อย่าคิดว่าจะมอบให้เป็นเรื่องของพ่อค้าแต่ฝ่ายเดียว ควรต้องทำการผลิตควบคู่ไปกับการตลาด และพยายามสร้างเครือข่าย

แลกเปลี่ยนสินค้าเกษตร จากภูมิภาคหนึ่งหรือจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง การทำดังนี้จะแก้
ปัญหาดลาดผลิตผลเกษตร และแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรด้วย

- 5) การแก้ปัญหาเรื่องผลผลิตชุมชน อีกอย่างหนึ่งที่ทำได้คือ การส่งเสริมการแปรรูปผลผลิต และการ
ส่งเสริมตลาดอย่างจริงจัง เน้นตลาดภายในและการเชื่อมผู้ผลิตกับผู้บริโภค
- 6) ส่งเสริมการทำธุรกิจชุมชน โดยให้มีการคิดผสมผสานการทำธุรกิจแบบระบบบริษัทเข้ามาใน
ระบบสหกรณ์
- 7) ข้อที่ควรคำนึงถึงก็คือ ในชุมชนหนึ่งๆ จะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย บางแห่งไม่อาจเน้นเรื่อง
การเกษตรอย่างเดียว เพราะสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งมีอาชีพรับจ้าง เราจึงต้องเข้าใจบริบทที่ซับซ้อน
ของชุมชนด้วย

โดยสรุป การเกษตรจะยั่งยืนได้จะต้อง

- ทำเพื่อสนองความต้องการบริโภคของตัวเอง เหลือแล้วค่อยขาย
 - ต้องมีการแปรรูปผลผลิต
 - เน้นการตลาดในท้องถิ่น หรือแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่ม ระหว่างท้องถิ่น
 - ลดความเสี่ยง โดยทำอาชีพเสริมที่หลากหลาย
 - หนุนการพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรเกษตรกร
 - สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกัน เพราะต่างก็ผลิต ต่างก็บริโภค
-

เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? *

เวทีประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๔๐ เนื่องในงานเกษตรแฟร์ปีนี้มีหัวข้อที่น่าสนใจในสาขาพืชเรื่องหนึ่งคือ เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? เรียกได้ว่ากำลังอินเทรนด์ (in trend) เลยทีเดียว เวทีอภิปรายเรื่องนี้ มีวิทยากรร่วม ได้แก่ ดร.วิเชียร เพชรพิสิฐ ผอ.กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช กรมวิชาการเกษตร, ดร.บัณฑิต สุตรสุนทร ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มก., ดร.สุภสร ชโยวรรณ ที่ปรึกษาด้านวิชาการเกษตร และเกษตรกรอย่างท่านผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม โดยมี ผศ.อดิศักดิ์ บัวนกียาพันธ์ แห่งภาควิชาโรคพืช คณะเกษตร มก. เป็นผู้ดำเนินรายการ

เกษตรเคมีถึงทางตัน !!!

วิทยากรหลายท่านให้ภาพที่ตรงกันคือ เกษตรเคมีกระแสหลักแบบที่ผ่านมานั้นเดินไปสู่ทางตันแน่ๆ หลายท่านพูดย้อนอดีตให้เห็นถึงการเกษตรแบบที่บรรพบุรุษของเราได้ทำกันมา ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ปุ๋ยก็ใช้มูลสัตว์ที่เลี้ยงหรือหาได้ตามธรรมชาติ แมลงศัตรูพืชก็ใช้มือ-ดักจับ เรียกได้ว่าเป็นยุคของความพอเพียงอย่างแท้จริง เมื่อเวลาผ่านไปจนล่วงมาถึงยุคของการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ที่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงกันมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ดิน น้ำ เสื่อมคุณภาพ เกิดการหลอกลวงขายสารเคมี สารเคมีไม่ติดฉลากให้ชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการมักจะสรุปภาพของปัญหาว่า เกิดจากเกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจ ทำให้ใช้ไม่ถูกต้อง ใช้มากไปบ้างน้อยไปบ้าง ซึ่งบางท่านก็ว่า อาจจะไปเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนไทยด้วย เช่นที่สะท้อนเป็นคำพูดว่า “ใช้แบบกันเหนียวไว้ก่อน” หากใช้ผลิตภัณฑ์เคมีเกษตรเหล่านั้นอย่างถูกวิธีก็ไม่น่าจะมีปัญหา ยิ่งการส่งเสริมแบบมาเป็นชุด (package) ตั้งแต่การให้ยืมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา ไปก่อนเพื่อผลิตพืชเดี่ยวเชิงพาณิชย์ของพวกพ่อค้าธุรกิจเกษตรด้วยแล้ว เกษตรกรไทยก็นับวันแต่จะตกไปสู่วงจรหนี้สินและตายก่อนวัยอันสมควร ดังที่มีการยกตัวอย่างกรณีของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบที่แพร่ เป็นต้น

เกษตรอินทรีย์เป็นความหวังหรือไม่?

อย่างไรก็ตาม เกษตรอินทรีย์จะเป็นความหวัง เป็นทางออกหรือไม่นั้นก็ยังเป็นที่ยังสงสัย ด้วยเหตุของความไม่แน่ใจว่า เกษตรอินทรีย์อาจจะเป็นกระแสที่ต่างชาตินำมาใช้เป็นเงื่อนไขกดดันทางการค้าสำหรับประเทศไทยเราหรือไม่ อีกทั้งกฎเกณฑ์การเข้าสู่มาตรฐานอันสูงลิ่ว ที่ ดร.สุภสร ชโยวรรณ ฉายภาพให้เห็นนั้นแล้ว ก็แทบสรุปลงไปได้ทันทีว่า ไม่มีทางที่เกษตรกรไทยจะไปถึงได้ในระยะอันใกล้นี้ อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้ก็ช่วยทำให้เราได้เห็นภาพของการเคลื่อนไหวในการพยายามสร้างระบบมาตรฐานที่เป็นทางการ ระบบการรับรองมาตรฐานสากลที่กำลัง

* สรุปสาระจากเวทีอภิปรายสาขาพืชเรื่อง “เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์?” ในการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๔๐ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ ห้อง ศร.๓-๔๐๒ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ดำเนินการกันอยู่ และภาครัฐไทยก็กำลังพยายามทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้เป็นหน่วยตรวจสอบและออกใบรับรองมาตรฐานคุณภาพสินค้าเกษตร แน่นอนว่า ถ้าประเทศไทยมุ่งเรื่องการส่งออก ย่อมต้องได้รับผลกระทบ เพราะ WTO กำลังเพิ่มระเบียบ มาตรการ การควบคุมมากขึ้นภายใต้ข้อบังคับการเปิดตลาดเสรี ผ่านข้อกีดกันทางการค้าที่ไม่ได้อยู่ในรูปภาษี เช่น เรื่องความปลอดภัยทางอาหาร ซึ่งในระยะหลังมีการพูดกันมากเรื่อง “การควบคุมระบบการผลิตแบบครบวงจรตั้งแต่ไร่นาจนถึงโต๊ะอาหาร (from farm to table)” โดยที่ระบบแบบนี้ถูกอ้างว่าเป็น “การทำให้ห่วงโซ่อาหารทันสมัย”

ในเรื่องนี้ขั้วเสียงจากเวทีดูเหมือนว่า อาจจะต้องมองแยกแยะระหว่างเกษตรกรเป็นสองกลุ่มคือ เกษตรกรรายย่อย ที่เน้นการพึ่งพาตนเองให้ได้ก่อนหรืออาจผลิตขายสำหรับตลาดใกล้ตัวหรือตลาดในชุมชน กับเกษตรกรที่ผลิตเพื่อการค้าและต้องทำการผลิตให้ได้มาตรฐาน ดร.บัณฑิต สุตรสุคนธ์ ได้แยกแยะให้เห็นว่า สำหรับเกษตรกรกลุ่มแรกนั้น สิ่งที่เกษตรกรได้คือ สิ่งที่ไม่ใช่ตัวเงิน (non-market value) เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข สุขภาพที่ดี ความรู้สึกว่าได้ด้วยตัวเอง ลดการพึ่งพาภายนอก แต่ในแง่ของรายได้เป็นตัวเงิน ไม่แน่ใจว่าจะได้กำไรมากอย่างที่ต้องการ แต่ระยะยาวแล้ว “อยู่ได้” สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ข้อที่น่าคิดคือ สิ่งที่เกษตรกรรายย่อยอาจจะเสียในเรื่องเกษตรอินทรีย์ก็คือ “เสียรู้” เพราะมีตัวอย่างให้เห็นว่ามีการเอาวัสดุท้องถิ่นที่ใช้ทำปุ๋ยอินทรีย์ไปสู่ภายนอก ใส่กระสอบแล้วเอากลับมาขายให้เกษตรกร หรือปุ๋ยชีวภาพแบบอัดเม็ด เป็นต้น กลายเป็นสินค้าราคาแพงขึ้น และสิ้นเปลืองพลังงานด้วย ส่วนในด้านของเกษตรกรที่มีศักยภาพในการผลิตเพื่อการค้านั้น สิ่งที่พวกเขาได้ น่าจะอยู่ที่การได้มูลค่าเพิ่ม (value added) จากการผลิต-การแปรรูป เพราะสินค้าเป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากนี้ยังเป็นการผลิตอาหารที่ปลอดภัย (food safety) เข้าสู่ตลาดมากขึ้น ผลดีก็ตกกับผู้บริโภคและรายได้ก็กลับมาสู่ผู้ผลิตเอง รวมทั้งเป็นการขยายนิคมารเกิด (ตลาดเฉพาะ) ให้เติบโตขึ้น และทำให้เกิดการขยายตัวของงานวิชาการและเทคโนโลยีในเรื่องเกษตรอินทรีย์ตามมาด้วย

ดังนั้น ถ้าเราไปมุ่งเรื่องการค้าขายก็ต้องสร้างมาตรฐานเพื่อจะไม่ให้ขัดกับข้อตกลงทางการค้า ซึ่งหลายๆ เรื่องยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะในประเด็นเชิงเทคนิค ประเด็นว่า เกษตรอินทรีย์ใช้ปุ๋ยเคมีได้หรือไม่ จนบางครั้งถึงกับต้องไปถกกันว่า อะไรที่เรียกว่า (สาร) “เคมี” กันแน่ สุดท้ายกลายเป็นว่า ต้องมีคนลุกขึ้นมาปกป้องว่า “ปุ๋ยเคมี” ไม่ใช่ผู้ร้ายนะยะ ทุกวันนี้เรากินดื่มเคมีกันเข้าไปทุกเมื่อเชื่อวันอยู่แล้ว แต่ประเด็นไม่น่าจะอยู่ที่ตรงนั้น!

เป้าหมายอยู่ที่การฟื้นฟูความสัมพันธ์

หากเราจะหันกลับมามองเรื่องเป้าหมาย หรือนัยยะของเกษตรอินทรีย์ น่าจะช่วยให้ตอบคำถามว่า เกษตรอินทรีย์เป็นความหวังหรือไม่ ? ได้ชัดเจน ดร.บัณฑิต ให้ความเห็นที่ เกษตรอินทรีย์คือเกษตรที่สร้างความปลอดภัยของอาหาร (food safety) เป็นเกษตรที่ “ขอคืนดีกับธรรมชาติ” ดังนั้นโดยขั้นตอนย่อมเป็นไปในทิศทางของการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตร และโดยเป้าหมายแล้วก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ดังนั้นการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ไม่อาจจะโดยรูปแบบใดก็ตาม ต้องตอบให้ได้ว่าอยู่ภายใต้ฐานคิดในเรื่องต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ (๑) เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้เกษตรกร สร้างทุนทางสังคม ให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองหรือยืนบนขาของตัวเองได้ (๒) ช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างคน-คน, คน-ธรรมชาติ และธรรมชาติ-ธรรมชาติหรือระบบนิเวศที่สมดุล (๓) เกิดระบบการจัดการใหม่ เช่น การฟื้นฟูดิน น้ำ ความหลากหลายของพืช-สัตว์ มีการดูแลเรื่องสุขภาพ การจัดการเรื่องเงินทุน สวัสดิการต่างๆ เป็นต้น และ (๔) เกิดกระบวนการเรียนรู้ การทบทวนตัวเองและแสวงหาทางเลือกใหม่

ดังนั้นแทนที่จะมานั่งถกเถียงกันเรื่องว่า เกษตรอินทรีย์ยอมให้ใช้ปุ๋ยเคมีหรือไม่ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ท่านให้ความเห็นว่า ไม่ต้องไปหาคำตอบ/ ข้อยุติอย่างใดอย่างหนึ่งเกินไป เกษตรกรจะใช้สารเคมีก็ไม่แปลก คำถามคือ มันเกิดปัญหาสุขภาพไหม เกษตรอินทรีย์จะใช้ปุ๋ยเคมีก็ได้ แต่จะใช้ไปทำไมเล่า ถ้าใช้ปุ๋ยอินทรีย์แล้วดีกว่า ปุ๋ย

ทั้งสองชนิดอาจทำหน้าที่ได้ไม่ต่างกัน อยู่ที่คนจัดการได้หรือไม่มากกว่า ประเด็นจึงน่าจะอยู่ที่ว่า เราได้จัดการ เราได้สร้างความรู้ในเรื่องนี้พอหรือยังว่าจะใช้เรื่องอินทรีย์กับการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างไร ซึ่งต้องการการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ถ้ามองเรื่องเป้าหมายอย่างที่ว่า ก็จะเป็นการตอบคำถามต่อประเด็นที่เป็นโจทย์ในการอภิปรายหัวข้อนี้ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ เกษตรกรไทยได้อะไรจากเกษตรอินทรีย์? ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ ท่านตอบอย่างชัดเจนว่า “ได้น้อย แต่เสียมาก” นี่สำคัญ ทุกวันนี้คนไทยได้มาก แต่เสียน้อย ถ้าเสียมาก ชาวนา ชาวไร่ก็คงไม่เป็นหนี้สินมากมาย ไม่ต้องสูญเสียที่ดิน แต่เราไม่ค่อยมองกันเรื่องรายเหลือ เรามองกันแต่รายได้เท่าเดียว แล้วเกษตรกรอินทรีย์แบบที่นักวิชาการพูดกันนั้น ดูมันยากจัง เพราะมองไปที่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์โลก เพราะคิดแต่จะไปขายแข่งกับเขาในตลาดโลก แต่ที่จริงมันไม่น่าจะยากขนาดนั้น ข้อสำคัญคือ เราจะขายได้สักกี่แสนกี่ล้านก็ตาม เราเคยคิดบ้างไหมว่า เราต้องไปซื้อของเขามาอีกเท่าไร? ทุกวันนี้เราผลิตสินค้า ๔-๕ รายการไปขาย แต่ที่จริงเราต้องการสินค้าอีก ๔๐-๕๐ รายการ ที่เหลือนั้นเราซื้อหมดเลย ทำไมเราไม่ทำเพื่อรองรับตลาดภายในประเทศของเรา มันไม่ใช่เรื่องที่จะต้องไปรอ WTO เพราะตลาดในประเทศก็เหลือเฟือ เราน่าจะกลัวคนไทยไม่มีจะกินมากกว่ามุ่งจะขาย ดังนั้นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญคือ การเลิกให้ความสำคัญกับตลาดหรือกำไรที่เป็นตัวเงิน ซึ่งมักทำให้คนเป็นได้แค่แรงงานเท่านั้น และลดจากการซื้อมาเป็นการขายให้มากขึ้น เพราะแท้จริงแล้วการเกษตรคือ ชีวิต, การดำรงชีวิต คือวัฒนธรรมไทย ซึ่งคนไทยมักไม่เข้าใจในเรื่องนี้ จึงมองแต่เรื่องผลผลิต รายได้เป็นหลัก

ดร.บัณฑิตนี้ เน้นย้ำในประเด็นเดียวกันว่า เราควรยกเลิกเป้าหมายเรื่องตลาด ซึ่งนั่นอาจทำให้การใช้สารเคมีมากขึ้นด้วยซ้ำ และการเกษตรรูปแบบไหนก็ตาม ที่ยังพึ่งพาทายนอกมาก สุดท้ายเกษตรกรจะไม่ได้รับอะไรเลย แต่ควรหันมาปรับและเพิ่มแรงบันดาลใจในเรื่องการมีอาหารที่ดี รักษาสภาพแวดล้อมที่ดี และชุมชนที่ดี

ถึงที่สุดแล้ว เราให้ความสำคัญกับมัน (เกษตรอินทรีย์) แค่ไหน?

ผู้เข้าร่วมประชุมได้ตั้งคำถามสำคัญในเรื่องว่า ฝ่ายนโยบายมีความเข้าใจเรื่องนี้มากน้อยแค่ไหน ทุกวันนี้เรามีความรู้ความเข้าใจกับเรื่องนี้แค่ไหน เรามีความเข้าใจความเป็นจริงของสังคมไทยกันแค่ไหน ทำไมยังพัฒนาชนบทไทยถึงยากจนลงทุกวัน ความรู้แบบไหนที่เรากำลังรู้จักกัน ทุกวันนี้งานวิจัยของหน่วยงานในกระทรวงเกษตรฯ นำไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องหรือไม่ ไม่ว่าเราจะเรียกเกษตรอะไรก็ตาม ทุกวันนี้มันต่อไม่ติด มีแต่จะแห้งเหี่ยวตายไป เพราะไม่สอดคล้องกับธรรมชาติเดิม แม้หน่วยงานภาครัฐจะออกมาบอกว่า ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ โดยยุทธศาสตร์ที่เน้นได้แก่ การทำความเข้าใจกับเรื่องมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เรื่องการตลาด และการผลักดันเรื่ององค์กรมหาชนอย่าง *สถาบันเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ* ก็ยังเป็นข้อกังขาว่า มันอาจจะไม่ใช่คำตอบ แต่น่าจะอยู่ที่การสร้างให้เกิดรูปธรรมของการทำจริงมากกว่า ซึ่งภาครัฐน่าจะรีบมาเรียนรู้จากโครงการฝักรองานวิจัย ที่เป็นโครงการนำร่องมาหลายปี เปลี่ยนไปแล้วสามรัฐบาลก็ยังมีปัญหาขาดตลาด ฝักรองานวิจัยยังไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ว่า จะได้อาหารที่ปลอดภัย เพราะพบว่า มีการเปิดมุ้งเข้าไปฉีดยาบ้างก็มี แล้วเกษตรอินทรีย์ซึ่งมีมาตรฐานสูงกว่ามากแล้ว!

ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ ผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่งให้ข้อเสนอแนะว่า ฝ่ายนโยบายจะต้องยกเลิกโครงการลด-แลก-แจก-แถมทั้งหลายให้กับเกษตรกร แล้วเอาเงินมาตั้งกองทุนเรียนรู้ของเกษตรกร รวมทั้งกองทุนวิจัย ที่เกษตรกรเป็นผู้ตั้งโจทย์ รวมทั้งมีกองทุนที่จะสมทบให้เกษตรกรสามารถนำเงินไปลงทุนทำการผลิตเพื่อให้ยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง (ซึ่งเรื่องนี้กรมวิชาการเกษตรเองก็ให้ข้อมูลว่า ที่จริงมีกองทุนวิจัยอยู่แล้ว 3,000 ล้าน แต่ยังไม่ได้มีการนำไปใช้เลย) ผู้ใหญ่วิบูลย์ท่านเสริมว่า ปัญหาของเกษตรกรไทย เกิดจากการสูญเสียความรู้เดิมไป ผู้ให้เอาของใหม่มาให้ก็นึกว่าจะดี แต่ไม่ใช่ หนทางที่รัฐจะหนุนเสริมได้ รัฐต้องเข้าไปหนุนให้เกษตรกรเขาเกิดการเรียนรู้ให้มากกว่าเดิม ซึ่งอาจเรียกรวบๆ ว่า “ประชาวิจัย” ให้เกิดการคิดค้น วิจัย พัฒนาต่อเนื่องจากความรู้เดิม เช่น สาร

อินทรีย์จากพืชพรรณที่นำมาใช้ควบคุมศัตรูพืช ถึงที่สุดมันจะทดแทนการนำเข้าสารเคมี การใช้ปุ๋ยเคมีหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สำคัญที่เราว่ามันสามารถใช้แทนกันได้จริงไหม แล้วเราก็มียของที่ใช้แทนกันได้นั้นมากๆ ซึ่งพบว่าพืชบางอย่างดีกว่าสะเดาด้วยซ้ำ คำถามคือ เราปล่อยให้เกิดการคิดค้น ทดลองหรือยัง เราได้หนุนให้เขาได้เรียนรู้ อย่างเต็มที่ไหม บางอย่างอาจจะไปปิดกันด้วยซ้ำ เพราะที่ผ่านมา ภาครัฐมักรับรองเฉพาะโครงการที่เกิดจากราชการเท่านั้น และที่สำคัญ “...คนเพียงไม่กี่คนไปทำ มันตอบปัญหาของชาติไม่ได้หรอก แต่ถ้าทำเกษตรอินทรีย์กันทั่วประเทศ จะตอบปัญหาของชาติได้ด้วย...”
